

NÂNG CAO ĐỊA VỊ PHÁP LÝ CỦA LUẬT SƯ BẢO CHỮA TRONG GIAI ĐOẠN ĐIỀU TRA VỤ ÁN HÌNH SỰ

KIM NGỌC TUẤN*

Tóm tắt: Việc xác định địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa và các giải pháp góp phần nâng cao địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự có ý nghĩa rất quan trọng. Điều này nhằm giúp Luật sư bào chữa thu thập tài liệu, chứng cứ bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp cho bị hại, đương sự; góp phần làm sáng tỏ vụ án một cách khách quan, không làm oan người vô tội, không bỏ lọt tội phạm.

Từ khóa: Địa vị pháp lý; luật sư bào chữa; vụ án hình sự

Ngày nhận bài: 03/4/2024; Biên tập xong: 24/4/2024; Duyệt đăng: 23/5/2024

ENHANCING LEGAL STATUS OF DEFENSE ATTORNEY IN CRIMINAL INVESTIGATION STAGE

Abstract: It is important to identify legal status of Defense Attorney and solutions to enhance their legal status in criminal investigation stage. It aims to support Defense Attorney to collect evidence and documents to ensure legitimate rights and interests for victims and litigants; contribute to clarifying the objective truth of the case and avoiding wrongful conviction.

Keywords: Legal status; Defense Attorney, criminal case

Received: Apr 03rd 2024; **Editing completed:** Apr 24th 2024; **Accepted for publication:** May 23rd 2024

Đặt vấn đề

Giai đoạn điều tra vụ án hình sự là giai đoạn có tính quyết định của quá trình tố tụng, vì người bị tạm giữ chỉ là đối tượng bị “tình nghi phạm tội”, nếu thiếu thận trọng thì khoảng cách giữa không phạm tội và phạm tội, giữa lỗi và tội dễ bị xóa nhòa. Vì vậy, việc xác định đúng địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra rất quan trọng, nhằm tìm kiếm chứng cứ gỡ tội, những tình tiết giảm nhẹ trách nhiệm hình sự cho người bị buộc tội, bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp cho bị hại, đương sự trong đề nghị đưa ra hình phạt; đồng thời góp phần hạn chế những vi phạm tố tụng trong điều tra vụ án. Đây cũng là một quy trình trong hoạt động tố tụng hình sự (TTHS) nhằm nâng cao chất lượng, hiệu quả cải cách tư pháp ở nước ta hiện nay.

Khi Luật sư tham gia tố tụng, pháp luật TTHS phải “luật hóa” về quyền và nghĩa vụ, những quy định này tạo thành địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong TTHS. Việc Luật sư bào chữa tham gia sớm vào giai đoạn điều tra vụ án hình sự, tức giai đoạn đầu của tố tụng, sẽ góp phần cùng với các cơ quan, người có thẩm quyền tiến hành tố tụng tìm

ra sự thật khách quan, khắc phục án oan, sai. Luật sư bào chữa trong quá trình thực hiện chức năng, trách nhiệm của mình còn có vai trò giúp cơ quan tiến hành tố tụng bổ sung chứng cứ (gỡ tội), tìm ra sự thật khách quan của vụ án. Tuy nhiên, thực tiễn thực hiện các quy định của pháp luật hiện nay cho thấy vẫn còn những hạn chế, bất cập.

1. Những vấn đề về địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự

Địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự là một nội dung chế định pháp lý cơ bản của Luật Luật sư hiện hành ở Việt Nam, nhằm điều chỉnh tổng thể các quyền, nghĩa vụ, trách nhiệm, phạm vi và giới hạn khả năng hoạt động nghề nghiệp của Luật sư. Xác định địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự để thấy được *vị trí, vai trò, các quyền, nghĩa vụ, trách nhiệm pháp lý, trách nhiệm nghề nghiệp* của Luật sư. Vị trí, vai trò của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án

* Email: Kntuan84@gmail.com

Thạc sĩ, Công ty Luật Hợp danh Việt Nam

hình sự được quy định trong Bộ luật TTHS; bảo đảm quyền hành nghề hợp pháp của cá nhân, có tư cách pháp lý; tuân theo sự điều chỉnh của thể chế pháp lý Luật sư và quy chế trách nhiệm nghề nghiệp, quy tắc đạo đức và theo sự lựa chọn hoặc quyết định của các bên trong từng giao dịch, quan hệ pháp lý cụ thể.

Việc khẳng định vị trí, vai trò pháp lý của Luật sư bảo chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự để thấy rõ những quyền cơ bản mà Luật sư được hưởng và được bảo đảm thực hiện là quyền được hành nghề mà Hiến pháp và pháp luật hiện hành dành cho Luật sư, trên cơ sở phải “thượng tôn pháp luật” Nhà nước pháp quyền Việt Nam xã hội chủ nghĩa. Theo quy định của Luật Luật sư, quyền cơ bản của Luật sư bảo chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự gồm “quyền được hành nghề” và các quyền khác. Quyền hành nghề của Luật sư tham gia bảo chữa vụ án hình sự chịu sự chi phối bởi tư cách pháp lý tổ tụng của khách hàng của Luật sư; khả năng, năng lực phối hợp, phân biệt của chính Luật sư. Luật sư tham gia bảo chữa vụ án hình sự còn được hưởng các quyền khác theo tư cách nghề nghiệp, như quyền được đào tạo, bồi dưỡng, quyền tham gia xây dựng thể chế pháp lý, phản biện xã hội, quyền thông tin, hội họp, quyền đóng góp và cống hiến cho sự phát triển chung của Nghề Luật và Nghề Luật sư ở Việt Nam...

Luật sư bảo chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự có nghĩa vụ pháp lý là phải tích cực, tận tâm, vô tư, khách quan, liêm chính để bảo vệ và thực hiện bằng những biện pháp phù hợp với pháp luật, công lý, quy tắc đạo đức - ứng xử nghề nghiệp Luật sư. Trách nhiệm pháp lý của Luật sư bảo chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự là hậu quả pháp lý bất lợi, tồn tại dưới hình thức chế tài, được áp dụng theo tính chất, mức độ của hành vi vi phạm mà Luật sư thực hiện trong hoạt động hành nghề. Trách nhiệm nghề nghiệp ràng buộc Luật sư bảo chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự cam kết thực hiện công việc, thỏa thuận hợp đồng với khách hàng, các nhiệm vụ, các mối quan hệ phối hợp với doanh nghiệp và các chủ thể khác một cách đầy đủ, tích cực, chất lượng, hiệu quả cao

theo đúng quy định pháp luật, quy tắc đạo đức và ứng xử nghề nghiệp Luật sư. Khi Luật sư thực hiện công việc của mình mà vi phạm các bốn phạm được xác định thì trách nhiệm kỷ luật của Luật sư sẽ được đặt ra.

Theo Bộ luật TTHS năm 2015, Luật sư bảo chữa có mặt trong hầu hết các hoạt động tố tụng quan trọng của một vụ án hình sự, từ giai đoạn điều tra xác minh tin báo tố giác tội phạm đến các giai đoạn điều tra, truy tố, xét xử. Luật sư tham gia bảo chữa trong một vụ án với vai trò đại diện cho bị can, bị cáo thực hiện quyền bào chữa, quyền gỡ tội, thay mặt cho bị can, bị cáo đưa ra những lý lẽ, lập luận, chứng cứ hợp pháp chứng minh những yếu tố gỡ tội hoặc làm giảm nhẹ trách nhiệm hình sự của họ. Trong mỗi giai đoạn khác nhau của vụ án, Luật sư bảo chữa sẽ phát huy vai trò riêng biệt, đặc biệt trong giai đoạn điều tra. Đó chính là quá trình hiện thực hóa địa vị pháp lý của Luật sư bảo chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự.

Việc hiện thực hóa địa vị pháp lý của Luật sư bảo chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự có thể thấy rõ trên những vấn đề cơ bản sau:

Điều 83 Bộ luật TTHS năm 2015 quy định rõ quyền và nghĩa vụ của người bị tố giác, bị kiến nghị khởi tố là: Ngay từ giai đoạn cơ quan Công an giải quyết tố giác, tin báo tội phạm, người bị tố giác đã có quyền có người bảo vệ quyền lợi hợp pháp cho mình. Luật sư bảo chữa là người đại diện của người bị tố giác được đưa ra chứng cứ, tài liệu, đồ vật, yêu cầu; kiểm tra, đánh giá, trình bày ý kiến về chứng cứ, tài liệu, đồ vật liên quan và yêu cầu người có thẩm quyền tiến hành tố tụng kiểm tra, đánh giá. Luật sư bảo chữa, người đại diện của người bị tố giác được có mặt khi lấy lời khai người bị tố giác. Nếu được Điều tra viên hoặc Kiểm sát viên đồng ý thì họ được gặp, hỏi người bị tố giác, người đang bị tạm giữ. Sau mỗi lần lấy lời khai của người có thẩm quyền kết thúc thì Luật sư bảo chữa, người đại diện của người bị tố giác, bị kiến nghị khởi tố có quyền hỏi người bị tố giác. Họ còn có quyền có mặt khi đối chất, nhận dạng, nhận biết giọng nói của người bị tố giác; khiếu nại quyết định, hành vi tố tụng của cơ

quan, người có thẩm quyền tiến hành tố tụng. Trong giai đoạn điều tra, Luật sư bào chữa được sử dụng những biện pháp mà pháp luật quy định để hướng dẫn thân chủ về thủ tục pháp lý và trình tự tố tụng; qua đó giúp ổn định tinh thần của người bị tố giác, bị yêu cầu khởi tố, bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp cho họ cũng như góp phần giúp Cơ quan điều tra trong quá trình xác minh để tìm ra sự thật khách quan, nhanh chóng.

Trong giai đoạn điều tra vụ án, Luật sư bào chữa có thể có mặt khi lấy lời khai của người bị bắt, bị tạm giữ, khi hỏi cung bị can và nếu người có thẩm quyền tiến hành lấy lời khai, hỏi cung đồng ý thì được hỏi người bị bắt, người bị tạm giữ, bị can. Sau mỗi lần lấy lời khai, hỏi cung của người có thẩm quyền kết thúc thì Luật sư bào chữa có thể hỏi người bị bắt, người bị tạm giữ, bị can, được gặp bị can, bị cáo, thu thập và xuất trình tài liệu, đồ vật, nghiên cứu hồ sơ vụ án. Trong giai đoạn này, việc thu thập chứng cứ buộc tội và gỡ tội đều do Cơ quan điều tra thực hiện. Hoạt động điều tra diễn ra không có sự kiểm soát của tòa án. Trong quá trình điều tra, nếu bị can, bị cáo bị tạm giam, tạm giữ thì việc hỏi cung, lấy lời khai chỉ có bị can với Điều tra viên, ít khi có mặt của Kiểm sát viên, Luật sư bào chữa. Đặc biệt là khi bị can mới bị bắt, bị tạm giữ thì việc kiểm tra, giám sát hoạt động điều tra ở một số nơi có thể còn sơ hở, lỏng lẻo, dễ dẫn đến hành vi bức cung, dùng nhục hình, tiêu cực, làm sai lệch hồ sơ vụ án. Trường hợp Kiểm sát viên thực hiện hoạt động kiểm sát điều tra không thực hiện hết trách nhiệm của mình hoặc cấu kết với cán bộ điều tra thì những hành vi xâm phạm hoạt động tư pháp rất dễ xảy ra, khi đó bị can, bị cáo không có cơ hội được bảo vệ... Do đó, nếu Luật sư bào chữa có mặt ngay từ giai đoạn điều tra vụ án sẽ hạn chế được tình trạng tiêu cực xảy ra như bức cung, nhục hình, mớm cung...

Thực tiễn thực hiện cải cách tư pháp ở nước ta những năm qua theo tinh thần Nghị quyết số 49-NQ/TW ngày 02/6/2005 của Bộ Chính trị về chiến lược cải cách tư pháp đến năm 2020, Hiến pháp năm 2013, Bộ luật TTHS năm 2015 cho thấy, đã có nhiều mô hình tố tụng, tranh tụng được vận dụng góp phần

giải quyết các vụ án nhanh chóng, khách quan, đảm bảo dân chủ. Việc làm rõ một số vấn đề chung về địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự sẽ góp phần vào nâng cao chất lượng, hiệu quả vào cải cách tư pháp.

Tuy nhiên, đến nay vẫn có quan niệm cho rằng không cần thiết phải có Luật sư bào chữa trong phiên tòa hình sự, hoặc coi nhẹ vai trò của Luật sư bào chữa trong quá trình tố tụng. Cũng đã xảy ra những trường hợp Luật sư bào chữa đề cao “cái tôi” đã làm ảnh hưởng đến thực thi sứ mệnh, chức năng nghề nghiệp của Luật sư; cá biệt có Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự vi phạm những nhóm hành vi bị nghiêm cấm đã được cụ thể hóa tại Bộ Quy tắc Đạo đức và Ứng xử nghề nghiệp Luật sư Việt Nam. Bên cạnh đó, việc tham gia tố tụng của Luật sư bào chữa còn có những hạn chế, bất cập; việc tham gia của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự gặp không ít khó khăn do sự chậm trễ các thủ tục pháp lý... Vì vậy, trong thực hiện cải cách tư pháp ở nước ta thời kỳ đẩy mạnh hội nhập quốc tế cần phải nâng cao hơn nữa địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự.

2. Một số giải pháp nâng cao địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự

Bào chữa là một trong những chức năng quan trọng của Luật sư, góp phần tìm ra sự thật khách quan của vụ án hình sự, bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của người bị buộc tội. Trong công cuộc đổi mới đất nước, Luật sư ngày càng khẳng định được vai trò, vị trí của mình. Với địa vị pháp lý của mình, Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự tác động đến đối tượng cơ quan nhà nước thực hiện đúng pháp luật, tránh chủ quan, duy ý chí, tránh oan sai; đồng thời có vai trò quan trọng trong định hướng dư luận, xây dựng văn bản pháp luật và hoạch định các chính sách thông qua việc tư vấn, góp ý kiến.

Để tiếp tục nâng cao địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự, cần thực hiện tốt một số giải pháp cơ bản sau:

Một là, đảm bảo đúng địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa trong tiếp cận hồ sơ vụ án giai đoạn tố tụng

Thực tiễn xét xử các vụ án hình sự cho thấy, vấn đề tiếp cận hồ sơ vụ án có ý nghĩa rất quan trọng để bảo đảm cho hoạt động của Luật sư trong bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của thân chủ được thuận lợi, khách quan, đạt được mục đích, yêu cầu xét xử vụ án. Tuy nhiên, vấn đề tiếp cận hồ sơ vụ án hình sự đối với Luật sư bào chữa còn gặp không ít khó khăn, trở ngại nên đã ảnh hưởng đến đảm bảo địa vị pháp lý của Luật sư. Vì vậy, để thực hiện nguyên tắc minh bạch, đúng pháp luật và dân chủ trong tố tụng hình sự, cần thực hiện việc tiếp cận hồ sơ vụ án giai đoạn tố tụng của Luật sư bào chữa.

Hai là, đảm bảo quyền của Luật sư bào chữa trong quá trình tham gia lấy lời khai đối tượng bị coi là “phạm tội”

Pháp luật TTHS quy định về quyền của Luật sư trong quá trình tham gia lấy lời khai của người bị tạm giữ, hỏi cung bị can, nhưng các quy định đó thiếu chi tiết, dẫn đến sự áp dụng khác nhau. Để nâng cao vai trò và đảm bảo quyền của Luật sư bào chữa trong giai đoạn này, cần có các quy định cụ thể sau:

- Nên hủy bỏ quy định hạn chế thời gian tiếp xúc người bị tạm giữ, bị can của Luật sư bào chữa trong vòng 01 giờ đồng hồ. Quy định này không hợp lý vì không thể giới hạn thời gian làm việc của Luật sư bào chữa trong thời gian như vậy. Cần sửa đổi nội dung này theo hướng Luật sư bào chữa được phép gặp mặt người bị tạm giữ, bị can trong giờ hành chính.

- Nên quy định trong quá trình tham gia hỏi người bị tạm giữ, hỏi cung bị can, Luật sư bào chữa có quyền tự do hỏi người bị tạm giữ, bị can các câu hỏi liên quan. Cán bộ điều tra chỉ được từ chối những câu hỏi của Luật sư khi câu hỏi không liên quan tới vụ án hoặc có mục đích khác. Việc hỏi của Luật sư phải được lập thành biên bản nêu câu hỏi, câu trả lời, những câu hỏi bị Điều tra viên từ chối và lý do từ chối.

- Trong buổi hỏi cung, nên quy định Luật sư bào chữa có quyền giải thích về pháp luật và lưu ý bị can về quyền trả lời hoặc không

trả lời vấn đề mà Điều tra viên hỏi; phản đối câu hỏi của Điều tra viên mang tính chất mớm cung, bức cung; xem xét và có ý kiến về nội dung biên bản hỏi cung ghi có đúng với nội dung trả lời của người bị tạm giữ, bị can; xác định tinh thần, sức khỏe và tâm thần của người bị tạm giữ, bị can khi hỏi cung,...

- Quy định rõ trách nhiệm pháp lý của Cơ quan điều tra khi có những hành vi vi phạm nhằm gây khó dễ cho Luật sư bào chữa tham gia vụ án trong giai đoạn này.

Như vậy, việc giải quyết tốt mối quan hệ giữa Luật sư bào chữa với cơ quan tố tụng và những người tiến hành tố tụng trong giai đoạn điều tra vụ án hình sự nhằm tạo điều kiện thuận lợi cho các chủ thể tư pháp hoạt động nhanh chóng, công khai và chính xác. Đây chính là điều kiện đảm bảo thực hiện nguyên tắc minh bạch, đúng pháp luật và dân chủ trong tố tụng hình sự. Đồng thời, việc đảm bảo thực hiện địa vị pháp lý của Luật sư bào chữa tham gia tố tụng các vụ án hình sự được thuận lợi sẽ giúp thực hiện tốt quyền và nghĩa vụ của Luật sư bào chữa - người bảo vệ quyền lợi hợp pháp của các bị can, bị tạm giữ, bị cáo và các đương sự./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO:

1. Viện ngôn ngữ học (2013), Từ điển Tiếng Việt, Nxb Từ điển Bách khoa, Hà Nội, tr.133.
2. Phạm Hồng Hải, *Bảo đảm Quyền bào chữa của người bị buộc tội*, Nxb. Công an nhân dân, Hà Nội, 1999, tr. 29-30.
3. Hoàng Thị Sơn, “Về khái niệm quyền bào chữa và việc bảo đảm quyền bào chữa của bị can, bị cáo”, *Tạp chí Luật học*, số 05/2000.
4. Đỗ Xuân Toàn (2018), *Bảo đảm quyền bào chữa của bị cáo trong tố tụng hình sự*, Luận văn thạc sĩ Luật học, Trường Đại học Luật Hà Nội.
5. Ngô Thị Ngọc Vân, “Hoạt động bào chữa của Luật sư trong giai đoạn xét xử sơ thẩm vụ án hình sự ở mô hình tố tụng thẩm vấn và mô hình tố tụng tranh tụng”, *Tạp chí Nghề luật*, số 5/2015.
6. Nguyễn Hồng Hà (2018), *Đảm bảo quyền công dân trong giai đoạn giải quyết tin báo tội phạm*, <https://baokhanhhoa.vn/phap-luat/201810/dam-bao-quyen-cong-dan-trong-giai-doan-giai-quyet-tin-bao-toi-pham-8094076/>, truy cập ngày 25/02/2020.